

ISSN 2277-8063 (Print)
June -2024
Vol. XIII / Issue. II / 2024
Impact Factor – 8.283

Navjyot
नवज्योत

International Interdisciplinary Research Journal
Science, Humanities, Social
Sciences, Languages, Commerce & Management

(A Quarterly, High Impact Factor, Peer Reviewed, Referred & Indexed Journal)

Indexed by:

Chief Editor
Prof. Dr. Ravindra. P. Bhanage
Dept. of Political Science,
Shivaji University,
Kolhapur.

- Published by-
HOUSA Publication

CONTENT

Sr. No	Subject	Title	Title	Page. No.
1.	Commerce	Commerce and Management Education: Issues and Challenges in India	Smt. Amruta Swapnil Mohite	1-5
2.	Computer Science	Unlocking Potential of the Blockchain Technology in Education Sector: A Comprehensive Review	Dr. Vidya L. Badadare	6-10
3.	Lib & Info Science	Changing Trends in Higher Education System	Smt. Urmila Rajendra Kadam	11-14
4.	Home Science	Senior Citizens and Digital Technology	Prof. Ashwini Balasaheb Kumbhar	15-19
5.	Management Consultant.	Comparative study of Higher Education System in Maharashtra, Karnataka and Kerala State in India	Dr. Vidya Salokhe	20-24
6.	Commerce	“A study of changing trends of Higher education in Commerce and Management”	Dr. Dhanashree Sham Deshpande	25-26
7.	Accountancy	Management Accounting: It's Role in Decision Making	Dr. Mohan Devappa Chinee	27-31
8.	Commerce	Challenges and Opportunities in Higher Education in India	Dr. Mahadeo A. Shinde, Smt. Ujwala A. Patil	32-35
9.	Commerce	Financial Performance Analysis of Sovereign Gold Bonds	Dr. Anil G. Suryavanshi	36-42
10.	English	Emerging Trends in English Language and Literature Teaching	Dr. Neeta Satish Dhumal	43-45
11.	Sociology	National Education Policy: 2020, Inclusive Education And Persons With Disabilities	Dr. Pratibha Baburao Desai	46-53
12.	Sociology	Evolving Trends in the Indian Higher Education System: A Comprehensive Analysis	Dr. Vishwanath Tukaram Taral	54-56
13.	Accountancy	A Study of Gross Enrolment Ratio (GER) in Higher Education	Dr. Sangramsing V. Nalawade	57-60
14.	Law	Importance of Trans disciplinary approach in legal perspective.	Dr. Asmita Prajakt Patil	61-63
15.	Home Science	Emerging Professions In Home Science	Major Varsha Sathe.	64-67
16.	English	Challenges And Trends In Higher Education In India	Mrs .Sheela M. Mandale	68-71
17.	Commerce	Impact Of Educational Technology On Higher Education	Mr. Dethe Sachin Suresh	72-76
18.	Lib & Info Science	Information Literacy an overview	Manisha K. Gaikwad Anil N. Chikate	77-80
19.	Sociology	भारतातील उच्च शिक्षणाची वाटचाल आणि आव्हाने: एक आढावा	कांचन जाधव	81-84
20.	Psychology	Advantages of Technology in Higher Education	Mr. Patil Ashok Kondiba	85-90

21.	Commerce	NEP 2020 Issues and Challenges in Higher Education for Commerce	Mr. Kedar Vilas Deshmukh	91-98
22.	Economics	Online and Remote Education	Mr. Prithviraj R. Kadam.	99-101
23.	Commerce	Commerce and Management Education Issues and Challenges	Mr. Prasad Dagadu Mali.	102-105
24.	Science	Issues concerns & challenges in teacher Education in access to NEP	Mr. Sagar Pandurang Watkar	106-108
25.	English	Depiction of Recent Literary Trends in Higher Education	Shraddha Baburao Toraskar	109-111
26.	Computer Science	The Application and Challenges of Augmented Reality (AR) and Virtual Reality (VR) Technologies in the Education Sector	Patil V. S , Pol U.R. , Bhosale J. P , Valekar N. J.	112-115
27.	Lib & Info Science	Examining Research Productivity at a Higher Education Institution: A Case Study of S. P. Jain College, Pabal, Pune, India.	Mr. Yogesh Bhagwan Daphal, Dr. Anil Nanaji Chikate	116-121
28.	Science	Use Of Technology In Higher Education	Mrs. Dnyaneshwari Shantanu Patil	122-126
29.	Home Science	उच्च शिक्षणात तंत्रज्ञानाचा वापर (Use of technology in higher education)	Prof. Smita Govind Kolekar	127-129
30.	Economics	Technology helps in Modern Education	Mr. Sunil Baburao Bhuingade	130-132
31.	English	Impact of Recent Literary Trends in Higher Education	Swati Eknath Kamble	133-136
32.	Economics	भारतीय उच्च शिक्षणावर खाजगीकरणाचा झालेला प्रभाव	कु. रिया रवींद्र मोर डॉ. उदय जी. आठवले	137-141
33.	Education	ग्रामीण भागातील मुस्लिम समाजाच्या विकासासाठी उच्च शिक्षणाची गरज	शेख मतीन लतीफ, डॉ. शेख फिरोज फारुक	142-146
34.	Home Economics	Use of Information and Communication Technology (ICT) in Teaching, Learning and Evaluation of Social Science	Ms. Susmita Sadashiv Durgule	147-149
35.	Sociology	Opportunities and challenges of technology in higher education	Mrs. Suvarna H. Shinde	150-153
36.	English	Beyond Boundaries: The Dynamic Shifts Reshaping Higher Education in India	Dr. Kadam Kiran Keshav Mrs. Shila Santosh Chougule	154-162
37.	Economics	Higher and Professional Education in India - Economic Perspective	Mr. Udaykumar J. Inamdar	163-167
38.	Commerce	“Exploring the National Education Policy in Higher Education: A SWOC Analysis”	Dr. Sagar Baburao Walvekar Dr. Pratap Namdev Khot	168-176

39.	Management Consultant.	A study of commerce and Management education in Indian context	Dr.Vidya Salokhe	177-181
40.	इतिहास	A Study on Political History and Present Scenario in Politics of Maharashtra	Dr. Khanderao A. Shinde	182-185
41.	law	Analyzing the Constitutional provision and Doctrine dealing with the validity of legislation	Mr. Ajinkya R Waghmare	186-191
42.	भूगोल	यवतमाळ जिल्ह्यातील रस्ते मार्गांच्या संपर्कतेचा बिटा आणि गॅमा निर्देशांक : भौगोलिक अध्ययन	डॉ. विशाल एस. मून	192-196
43.	राज्यशास्त्र	भारतातील सुशासन	डॉ. दिनकर विष्णू पाटील कु. सुशांत चंद्रकांत पाटील	197-201
44.	इतिहास	छत्रपती शिवाजी महाराज यांची धर्मनिती	डॉ. जनार्दन श्रीकांत जाधव	202-206
45.	भूगोल	यवतमाळ जिल्ह्यातील तूर पिकाचे बदलते स्वरूप : एक भौगोलिक अध्ययन	डॉ. ज्योत्सना एम. शिवणकर	207-214
46.	Political science	व्यवस्थापनातील नेतृत्व संकल्पना	डॉ. विजय जालिंदर देठे	215-220
47.	Economics	Foreign Direct Investment in India	Dr.Yadav Prema Arun	221-226
48.	Political science	पंडित जवाहरलाल नेहरूंच्या कालखंडातील भारतीय संघराज्याची वाटचाल	प्रा.ए.बी.मोहिते	227-233
49.	गृहशास्त्र	महाराष्ट्र राज्यातील मध्यान्ह भोजन योजनेचे विश्लेषण	सरस्वती शामराव मगदूम डॉ. आर.एम. कांबळे	234-237
50.	अर्थशास्त्र	“भारतातील उच्च शिक्षण आणि जागतिकीकरणाची आव्हाने”	प्रा.रोहिणी गिरीश देशपांडे	238-248
51.	Sociology	Role of Media in creating edge of Nationalism in society.	Mrs. Suvarna H. Shinde	249-253
52.	मराठी	पाक्षिक 'जागतिक नवे पर्व' मधील वाङ्मयी भाषा शैली	डॉ.रेखा काशिनाथ पसाले	254-256

ग्रामीण भागातील मुस्लिम समाजाच्या विकासासाठी उच्च शिक्षणाची गरज

शेख मतीन लतीफ संशोधक विद्यार्थी डॉ. बाबासाहेब आंबेडकर मराठवाडा विद्यापीठ, औरंगाबाद
डॉ. शेख फिरोज फारुक प्राचार्य डॉ. झाकीर हुसैन अध्यापक महाविद्यालय खुलताबाद, ता.खुलताबाद जि. औरंगाबाद

सारांश:

ग्रामीण मुस्लिमांमध्ये उच्च शिक्षणाच्या संधीबद्दल जागरूकता वाढवण्यावर सध्याची दूरी कमी करण्यासाठी सर्व भागधारकांकडून तातडीने आणि समर्पित लक्ष केंद्रित करणे आवश्यक आहे. या वंचित समुदायाच्या शैक्षणिक आणि आर्थिक प्रगतीला गती देण्यास ते लक्षणीय मदत करेल. अधिकाधिक ग्रामीण भागातील मुस्लिमांना महाविद्यालये आणि व्यावसायिक संस्थांशी यशस्वीरीत्या जोडणे ही त्वरित प्राथमिकता असली पाहिजे. हे दर्जेदार नोकऱ्या, जलद आर्थिक समावेशन आणि समुदाय विकासामध्ये अधिक मजबूत प्रतिनिधित्वाचे आश्वासन देते. परिणाम देणाऱ्या प्रभावी जागरूकता कार्यक्रमांसाठी सरकारी संस्था, एनजीओ, धार्मिक संस्था आणि स्थानिक समुदाय नेते यांच्यातील भागीदारी आवश्यक आहे.

ग्रामीण भागातील स्थानानुसार सानुकूलित महाविद्यालयीन संधीबद्दल कॅटलॉग माहिती होस्ट करणारे सहज शोधता येण्याजोगे, बहुभाषिक डायनॅमिक प्लॅटफॉर्म तयार करण्यासाठी डिजिटल साधनांचा फायदा घेणे आवश्यक आहे. पात्रतेवर आधारित स्वयंचलित शिफारस आणि अर्ज सबमिशन वैशिष्ट्ये मोठ्या प्रमाणात सुलभ करू शकतात आणि अधिक संख्यांना अर्ज करण्यासाठी प्रोत्साहित करू शकतात.

भारतातील ग्रामीण मुस्लिम समाजाला लक्ष्य करून उच्च शिक्षणाबाबत जागरूकता निर्माण करण्याच्या दिशेने प्रयत्नांना गती देण्याची नितांत गरज आहे. सध्याची आकडेवारी इतर धार्मिक लोकसंख्याशास्त्राच्या तुलनेत अत्यंत कमी महाविद्यालयीन नोंदणी आणि पदवी पूर्ण होण्याच्या दरांच्या बाबतीत त्यांची पिछाडीची स्थिती दर्शवते. त्यांचा सहभाग वाढवून आणि विद्यापीठीय शिक्षणात प्रवेश मिळवून सामाजिक-आर्थिक प्रगती प्रज्वलित करण्यासाठी ही फूट भरून काढणे अपरिहार्य आहे.

प्रस्तावना:

कोणत्याही समाजाच्या सामाजिक-आर्थिक विकास आणि प्रगतीसाठी शिक्षण हे सर्वात शक्तिशाली उत्प्रेरक आहे. तथापि, मुस्लिम, विशेषतः देशाच्या ग्रामीण आणि दुर्गम भागात राहणारे, शैक्षणिक यश आणि प्राप्तीच्या बाबतीत लक्षणीय मागे आहेत. अलीकडील राष्ट्रीय सर्वेक्षणे आणि अहवालांनी भारतातील ग्रामीण मुस्लिमांमधील शिक्षणाच्या सद्य स्थितीबद्दल आकडेवारी सादर केली आहे.

त्यामुळे ग्रामीण भागातील मुस्लिमांमध्ये उच्च शिक्षणाच्या महत्त्वाबाबत जनजागृती करण्याची नितांत गरज आहे. महाविद्यालये, विद्यापीठे आणि व्यावसायिक अभ्यासक्रमांमध्ये प्रवेश केल्याने समाजाचे ज्ञान, कौशल्ये आणि आर्थिक स्थिती वाढवून त्यांची उन्नती होऊ शकते. हा शोधनिबंध ग्रामीण मुस्लिमांमधील उच्च शिक्षणाची सद्यस्थिती, त्यांना भेडसावणाऱ्या प्रमुख अडथळ्यांचे विश्लेषण करते आणि त्यांच्या उच्च शैक्षणिक उपक्रमांना चालना देण्यासाठी जागरूकता कशी निर्माण करता येईल यावर शिफारशी प्रदान करते.

2011 च्या जनगणनेच्या आकडेवारीनुसार ग्रामीण मुस्लिमांमधील साक्षरता दर अल्प 59% आहे. हा एकूण राष्ट्रीय साक्षरता दर सरासरी 70% पेक्षा खूपच कमी आहे. खरं तर, संपूर्ण भारतातील ग्रामीण भागामध्ये राहणाऱ्या इतर सर्व सामाजिक-धार्मिक समाजाच्या लोकसंख्येच्या तुलनेत ग्रामीण मुस्लिमांचा साक्षरता दर सर्वात कमी आहे.

याव्यतिरिक्त, ग्रामीण मुस्लिम लोकसंख्येपैकी केवळ 4.4% लोकांनी उच्च माध्यमिक शिक्षण पूर्ण केले आहे. किमान 1.2% कडे पदवीपूर्व पदवी आहे, तर पदव्युत्तर पदवी प्राप्त करण्याचे प्रमाण जवळजवळ नगण्य आहे. ही आकडेवारी केवळ प्राथमिक किंवा माध्यमिक शालेय शिक्षणाच्या पलीकडे उच्च शैक्षणिक शिक्षण मिळविण्यासाठी आणि त्याचा पाठपुरावा करण्यास सक्षम होण्यासाठी ग्रामीण मुस्लिमांना ज्या गंभीर संघर्षाचा सामना करावा लागतो ते अधोरेखित करते.

उच्च शिक्षणातील कमी सहभागाच्या कारणामध्ये मुस्लिम बहुसंख्य राहत असलेल्या ग्रामीण भागापासून वाजवी अंतरावर परवडणाऱ्या शाळांमध्ये, विशेषतः उच्च माध्यमिक आणि महाविद्यालयांमध्ये कमी प्रमाणात प्रवेश होय. सार्वजनिक निधी आणि सरकारी पाठिंब्याच्या अभावामुळे अल्पसंख्याक चालवल्या जाणाऱ्या शैक्षणिक संस्थांची घटती संख्या हा देखील एक महत्त्वपूर्ण योगदान देणारा घटक आहे. सामाजिक-सांस्कृतिक कारणे जसे की धर्मनिरपेक्ष

शिक्षणाविरुद्ध सनातनी समुदायाची वृत्ती, गरिबीमुळे महाविद्यालयात नोकरीला भाग पाडणे आणि शैक्षणिक खर्च परवडण्यास असमर्थता यामुळे प्रगतीला अडथळा निर्माण होतो.

या आव्हानांनी ग्रामीण मुस्लिमांना केंद्रीय शालेय शिक्षणाच्या पलीकडे उच्च शैक्षणिक पात्रता मिळवण्यापासून कठोरपणे प्रतिबंधित केले आहे, त्यांची रोजगारक्षमता आणि नोकरीचा प्रवेश मर्यादित केला आहे. हे त्यांचे आर्थिक मागासलेपण कायम राहते आणि एकंदर शैक्षणिक आणि सामुदायिक विकास कमी होतो.

त्यामुळे ग्रामीण मुस्लिम समुदायांमध्ये उच्च शिक्षणाच्या सर्वांगीण महत्त्वाबाबत जागरूकता पसरविण्यावर तातडीने भर देण्याची गरज आहे. त्यांच्या सामाजिक आणि आर्थिक उन्नतीसाठी विद्यापीठ आणि व्यावसायिक अभ्यासक्रमांमध्ये त्यांचा प्रवेश आणि सहभाग वाढवण्याचे प्रयत्न अपरिहार्य आहेत.

भारताच्या लोकसंख्येच्या या गंभीरपणे वंचित लोकसंख्येच्या विभागामध्ये जागरूकता वाढवण्यासाठी आणि उच्च शिक्षणाला चालना देण्यासाठी कृती करण्यायोग्य शिफारसी देण्यासह, प्रचलित परिस्थिती, शैक्षणिक प्राप्तीशी संबंधित ग्रामीण मुस्लिमांना भेडसावणारे अडथळे यांचे विश्लेषण करण्यासाठी उर्वरित पेपर खोलवर जातो.

सध्याची परिस्थिती:

2011 च्या जनगणनेची आकडेवारी ग्रामीण मुस्लिमांमधील शिक्षणाच्या स्थितीचे अंधुक चित्र दिसून येते. समुदायातील साक्षरता दर फक्त 59% आहे, जो राष्ट्रीय सरासरी 70% च्या कमी आहे आणि भारतीय ग्रामीण भागामध्ये राहणाऱ्या सर्व सामाजिक-धार्मिक गटांमध्ये सर्वात कमी आहे.

याव्यतिरिक्त, केवळ 4.4% ग्रामीण मुस्लिम 10 वी नंतर उच्च माध्यमिक स्तरावरील शालेय शिक्षण पूर्ण करू शकले आहेत. ग्रामीण मुस्लिम लोकसंख्येपैकी किमान 1.2% लोक पदवीपूर्व महाविद्यालयीन पदवी प्राप्त करण्यास सक्षम आहेत. आणि ज्यांच्याकडे पदव्युत्तर पात्रता आहे त्यांची संख्या ०.५% पेक्षा कमी आहे.

जनगणनेच्या आकडेवारीनुसार भारताच्या एकूण ग्रामीण लोकसंख्येच्या 14% पेक्षा जास्त मुस्लिम असूनही ही परिस्थिती कायम आहे. खेड्यापाड्यात ग्रामीण भागात राहणाऱ्या मुस्लिमांना उच्च शैक्षणिक शिक्षण घेण्यापासून परावृत्त करणाऱ्या अनेक मूलभूत सामाजिक-आर्थिक कारणांचे तज्ञांनी विश्लेषण केले आहे.

पहिली गोष्ट म्हणजे, ग्रामीण भागातील मुस्लिम कुटुंबांच्या मोठ्या वर्गाला उच्च गरिबीमुळे गंभीर आर्थिक अडचणींचा सामना करावा लागतो. बहुतेक लोक दैनंदिन कमी उत्पन्नाच्या नोकऱ्यांवर जगतात ज्यामुळे मुलांच्या उच्च शिक्षणासाठी खर्च उचलणे आव्हानात्मक होते. गरीब सामाजिक-आर्थिक स्थिती देखील तरुण वयातच दर्जेदार शालेय शिक्षणावर प्रवेश प्रतिबंधित करते.

दुसरे म्हणजे, मुस्लिम केंद्रित ग्रामीण भागामध्ये अल्पसंख्याक मार्फत चालवल्या जाणाऱ्या कमी शाळा आणि परवडणारी उच्च माध्यमिक कोचिंग सेंटर्स विरुद्ध इतर धार्मिक गटांचे वर्चस्व असलेला भाग. जे अस्तित्वात आहे ते खराब पायाभूत सुविधा, शिक्षकांची कमतरता आणि उच्च शुल्कामुळे कमी नोंदणीमुळे ग्रस्त आहे. यामुळे महाविद्यालयीन प्रवेशासाठी पात्र ठरणाऱ्या मुस्लिम विद्यार्थ्यांची संख्या लक्षणीयरीत्या कमी होते.

तिसरे म्हणजे, जवळच्या ग्रामीण भागात असलेली फारच कमी महाविद्यालये मुस्लिम कुटुंबातील विद्यार्थ्यांसाठी भौतिक प्रवेश अत्यंत त्रासदायक बनवतात, त्यांना वसतिगृह किंवा प्रवासाच्या अतिरिक्त खर्चामुळे अर्ज करण्यापासून परावृत्त करतात.

चौथे, तज्ञांनी काही मुस्लिम समाजांमध्ये प्रचलित पुराणमतवादी पितृसत्ताक वृत्ती लक्षात घेतली आहे, विशेषतः स्त्रियांसाठी, उच्च शिक्षणात महिलांच्या नोंदणीवर नकारात्मक परिणाम करतात. UNESCO 2022 च्या सर्वेक्षण अहवालानुसार, 31% ग्रामीण मुस्लिम अजूनही मानतात की "मुलींना शिक्षण दिल्याने त्या खूप स्वतंत्र होतात". अशा कल्पना ग्रामीण भागातील मुस्लिम मुलींना घरापासून दूर असलेल्या महाविद्यालयांमध्ये जाण्यास प्रतिबंध करतात.

एकूण परिणाम म्हणजे उच्च शैक्षणिक क्षेत्रात ग्रामीण मुस्लिमांची चिंताजनकपणे कमी उपस्थिती होय. त्यांच्या सामाजिक-आर्थिक विकासाला गती देण्यासाठी ही परिस्थिती उलट करणे म्हणजे त्यांच्या समुदायाच्या अधिक भल्यासाठी उच्च शिक्षण घेण्यास प्राधान्य का दिले पाहिजे याबद्दल जागरूकता आणि चेतना वाढवणे.

उपलब्ध जनगणनेच्या आकडेवारीनुसार (2011), ग्रामीण मुस्लिमांमधील साक्षरता दर 59% आहे, जो राष्ट्रीय सरासरी 70% च्या लक्षणीय खाली आहे. पुढे, केवळ 4.4% ग्रामीण मुस्लिमांनी उच्च माध्यमिक शिक्षण पूर्ण केले आहे आणि 1.2% कडे पदवीची पदवी आहे. भारताच्या ग्रामीण लोकसंख्येच्या 14% पेक्षा जास्त मुस्लिम असूनही हे आहे.

अनेक आव्हाने ग्रामीण मुस्लिमांमधील उच्च शिक्षणास प्रतिबंध करतात. ग्रामीण भागातील बहुतेक मुस्लिम कुटुंबांची सामाजिक-आर्थिक स्थिती कमकुवत आहे, उच्च दारिद्र्य पातळीने त्रस्त आहे. मुस्लिमबहुल गावांमध्ये कमी शाळा आणि उपलब्ध शाळांचा निकृष्ट दर्जा यामुळे प्राथमिक आणि माध्यमिक स्तरावरील शिक्षणालाही बाधा येते. जवळपास प्रवेशयोग्य महाविद्यालये नसल्यामुळे उच्च शिक्षण अत्यंत कठीण होते.

काही मुस्लिम समुदायांमधील ऑर्थोडॉक्स सांस्कृतिक नियम, विशेषतः महिलांसाठी, देखील नकारात्मक प्रभाव टाकणारी भूमिका बजावतात. अलीकडील सर्वेक्षणात असे आढळून आले की 31% ग्रामीण मुस्लिमांचा असा विश्वास आहे की 'मुलींना शिक्षण दिल्याने मुली खूप स्वतंत्र होतात' (UNESCO 2022). अशा कल्पना खेड्यांतील अनेक मुस्लिम मुलींना शालेय शिक्षण पूर्ण केल्यानंतर शिक्षण सुरू ठेवण्यास प्रतिबंध करतात.

जनजागृतीची गरज:

ग्रामीण मुस्लिम समुदायांमध्ये प्रेरणा आणि सहभाग वाढवण्यासाठी उच्च शिक्षणाची गरज का आहे याबद्दल जागरूकता आणि चेतना पसरवणे.

सर्वप्रथम, प्रशिक्षित स्वयंसेवक आणि प्रमुख शैक्षणिक तज्ज्ञांचा समावेश असलेल्या सरकारने मोठ्या प्रमाणात समुपदेशन मोहिमेचे आयोजन केले पाहिजे. माध्यमिक शालेय विद्यार्थी आणि पालकांसोबतची ही संवादात्मक सत्रे समाजात ठसा उमटवणाऱ्या सुशिक्षित मुस्लिमांच्या प्रेरणादायी यशोगाथा अधोरेखित करण्यासोबतच चांगल्या करिअरच्या संधींसाठी महाविद्यालयीन पदवीचा दीर्घकालीन लाभांश समजावून सांगू शकतात.

दुसरे म्हणजे, अंडरग्रॅज्युएट कार्यक्रम घेण्यास प्रोत्साहन देण्यासाठी आणि दूरच्या ग्रामीण भागातील महिला विद्यार्थिनींसाठी सुरक्षितता वसतिगृहाच्या सुविधांबाबत पालकांना आश्चस्त करण्यासाठी तरुण मुस्लिम मुलींना लक्ष्य करून विशेष पोहोच उपक्रम. धार्मिक आणि समाजाचे नेते प्रवचन आणि गटचर्चेद्वारे महिलांच्या शिक्षणाचे महत्त्व पटवून देऊ शकतात. रेडिओ, टीव्ही आणि सोशल मीडिया सारख्या प्लॅटफॉर्मने गैरसमज दूर करण्यासाठी महिला रोल मॉडेल्सवर प्रकाश टाकला पाहिजे.

तिसरे म्हणजे, सरकारी आर्थिक सहाय्य योजनांचे स्थानिक भाषांमध्ये सरलीकृत भाषांतर आणि ऑन-ग्राउंड ॲप्लिकेशन सपोर्ट सेंटर्सद्वारे सुलभ नावनोंदणी गरीब कुटुंबांमध्ये उच्च शिक्षणासाठी ऐच्छिक साइन-अप चालविण्यास खूप मदत करू शकते. सध्याच्या प्रोत्साहनांचा लाभ घेणाऱ्या आणि शैक्षणिकदृष्ट्या यशस्वी होणाऱ्या कमी उत्पन्नाच्या विद्यार्थ्यांच्या केस स्टडीचे सतत प्रदर्शन व्हायला हवे.

चौथे, IIT, AIIMS, कायदा विद्यापीठे इत्यादी प्रमुख संस्थांमध्ये प्रवेशासाठी मोफत किंवा अनुदानित कोचिंग प्रोग्राम्सचा गरीब पार्श्वभूमीतील गुणवंत विद्यार्थ्यांना खूप फायदा होऊ शकतो. महाविद्यालयापूर्वी मुख्य विषयांची समज वाढवण्यासाठी संरचित उपचारात्मक शिक्षण मॉड्यूलस शैक्षणिक अंतर असलेल्या लोकांमध्ये तयारी पातळी वाढवू शकतात.

पाचवे, सर्व महाविद्यालये, प्रवेश पात्रता निकष, फी संरचना, प्लेसमेंट रेकॉर्ड इत्यादींची माहिती देणारे केंद्रीकृत ऑनलाइन उच्च शिक्षण प्लॅटफॉर्म ग्रामीण विद्यार्थ्यांना विविध संस्थांमधील ऑफरची तुलना करून माहितीपूर्ण निवडी करण्यास सक्षम करू शकतात. मागील पात्रतेवर आधारित स्वयंचलित शिफारशी निर्णय घेणे अधिक सुलभ करू शकतात.

शेवटी, मोठ्या समुदायाच्या सहभागाचे उपक्रम जसे की विद्यापीठाचे रोड शो हे अभ्यासक्रम आणि संभावनांवर प्रकाश टाकणारे, माजी विद्यार्थ्यांचे परस्परसंवाद उच्च शिक्षणाविषयी चर्चा निर्माण करण्यासाठी रोल मॉडेल म्हणून. अर्जांच्या टाइमलाइनबद्दलच्या सूचनांसह कुटुंबांना थेट समुपदेशन करण्यासाठी पूर्वीचा विद्यार्थी डेटाबेस वापरल्याने थेट प्रवेश वाढू शकतो.

ग्रामीण मुस्लिमांमधील उच्च शिक्षणातील अंतर भरून काढण्याचा मार्ग स्थानिक गटांसाठी तयार केलेल्या संधीबद्दल सर्वव्यापी आणि लक्षित जागरूकता निर्माण करून प्रेरक ट्रिगर्स वाढवत आहे. डिजिटल टूल्सचा वापर केल्याने कमी खर्चासह मोठ्या प्रमाणावर सानुकूलित आउटरीचसाठी मोठ्या प्रमाणात वाव मिळतो.

धार्मिक रूढी आणि आर्थिक अडचणींवर मात करून, ग्रामीण भागातील काही मुस्लिम सरकार आणि स्वयंसेवी संस्थांच्या सहाय्याने उच्च शिक्षण घेऊ शकले आहेत. त्यांची उदाहरणे समाजातील इतरांना अनुसरण्यासाठी प्रेरणा देण्यासाठी स्पॉटलाइट करणे आवश्यक आहे.

प्रथम, माध्यमिक शाळेतील विद्यार्थी आणि पालकांना लक्ष्य करून समुपदेशन कार्यक्रम आयोजित करणे आवश्यक आहे. तज्ञ आणि प्रशिक्षित स्वयंसेवक हे समजावून सांगू शकतात की केवळ शाळाच नव्हे तर महाविद्यालये ही समुदायासाठी महत्त्वाची का आहेत. उच्च शिक्षण आणि चांगल्या पगाराच्या नोकऱ्यांमध्ये ग्रामीण मुस्लिमांचे सध्याचे कमी प्रतिनिधित्व अधोरेखित करण्याची गरज आहे. समाजातील यशोगाथा शेअर केल्या पाहिजेत.

स्थानिक भाषेतील वृत्तपत्रे, रेडिओ, दूरचित्रवाणी यांनी उच्च शिक्षणाचे महत्त्व सांगण्याची गरज आहे. मशिदीमधील धार्मिक नेते प्रभावशाली असू शकतात कारण त्यांचे अनुयायी आहेत आणि ते सर्वांसाठी शिक्षणास समर्थन देणाऱ्या इस्लामिक शिकवणीचा संदर्भ देऊ शकतात. मुस्लिम भागातील सरकारी शाळांमध्ये जास्तीत जास्त सहभाग घेण्यासाठी काही वेळा जागरूकता व्याख्याने किंवा रोड शो होऊ शकतात.

पदवीपूर्व आणि व्यावसायिक अभ्यासक्रमांसाठी आर्थिक सहाय्य योजनांची सरलीकृत उपलब्धता प्रसारित केली जावी. प्रवेश परीक्षेसाठी मोफत कोचिंग ग्रामीण मुस्लिम विद्यार्थ्यांना महाविद्यालयांमध्ये प्रवेश मिळवण्यासाठी लागणारा खर्च आणि कौशल्य अडथळे दूर करण्यास मदत करू शकते.

ग्रामीण भागात काम करणाऱ्या एनजीओ मुस्लिम पालकांसाठी विशेष पोहोच कार्यक्रम राबवू शकतात, त्यांना विद्यमान सरकारी प्रोत्साहनांशी जोडू शकतात. ऐच्छिक अर्ज वाढवण्यासाठी या योजनांबद्दलचे सार्वजनिक संदेश आणि प्रवेशयोग्य स्वरूपात प्रदान केले जाणारे फायदे महत्त्वपूर्ण आहेत.

1. मुस्लीम महिलांसाठी उच्च शिक्षणासाठी आव्हाने:

- पुराणमतवादी ग्रामीण मुस्लिम समुदायांमधील सामाजिक दृष्टिकोन आणि पितृसत्ताक मानसिकता महिलांना महाविद्यालयीन शिक्षणासाठी बाहेर पडण्यापासून सक्रियपणे परावृत्त करतात. अनेक कुटुंबांचा असा विश्वास आहे की यामुळे लग्नाची शक्यता कमी होऊ शकते.
- दुर्गम ग्रामीण भागापासून दूरच्या पदवी महाविद्यालयांपर्यंत सुरक्षित वाहतूक सुविधांचा अभाव मुस्लीम मुलींना विशेषतः तांत्रिक आणि व्यावसायिक अभ्यासक्रमांमध्ये प्रवेश घेण्यास संकोच निर्माण करतो.
- ज्या महिलांना त्यांच्या मूळ गावापासून दूर उच्च शिक्षण घ्यायचे आहे त्यांच्यासाठी वसतिगृहाची सुविधा सध्या अपुरी आहे. ग्रामीण मुस्लिम महिलांना सामाजिक मर्यादांवर मात करून शिक्षणाचा विचार करता यावा यासाठी सुरक्षित आणि परवडणाऱ्या निवासस्थानाचा विस्तार करणे अत्यावश्यक आहे.

2. व्यावसायिक प्रशिक्षणाचे महत्त्व:

- आर्थिकदृष्ट्या दुर्बल ग्रामीण मुस्लीम कुटुंबांसाठी महागड्या मुख्य प्रवाहातील अंडग्रेजुएट अभ्यासक्रमांचे समर्थन करू शकत नाही, अनुदानित व्यावसायिक शिक्षण कार्यक्रमांमध्ये सहभाग वाढवणे आणि प्रोत्साहन देणे हे पर्यायी प्रवेशद्वार म्हणून स्वागत केले जाऊ शकते.
- सरकारी/खाजगी चालवल्या जाणाऱ्या ITIs, नर्सिंग स्कूल्स, शिक्षक प्रशिक्षण संस्थांची उपलब्धता लोकप्रिय केल्याने, विशेषतः मुस्लीम महिलांसाठी कौशल्य-आधारित रोजगार सक्षम होऊ शकतो, ज्यांना स्थलांतर करण्यापासून सामाजिक अडथळ्यांनी प्रतिबंधित केले आहे. स्थानिक प्रभावशाली व्यक्तींद्वारे अशा व्यावसायिक प्रमाणपत्रांनंतर नोकरीच्या नियुक्त्या जाहीर करणे नवीन आवड निर्माण करू शकते.

3. आर्थिक मदत आणि शिष्यवृत्ती:

- ग्रामीण समुदायांमध्ये शिष्यवृत्ती, सरकारी अनुदानित बँक कर्ज आणि क्राउडफंडिंग ट्युशन फी कार्यक्रम यासारख्या शैक्षणिक वित्तपुरवठा योजनांबद्दल सुलभीकरण आणि जागरूकता वाढवणे आर्थिकदृष्ट्या वंचित पार्श्वभूमीतील महाविद्यालयीन इच्छुकांना प्रोत्साहित करू शकते.
- व्यावसायिक प्रवेश परीक्षेसाठी पात्रता मिळवण्यासाठी मोफत कोचिंग देणाऱ्या विद्यमान उपक्रमांच्या व्यापक जाहिराती सध्या गृहित शुल्काच्या खर्चामुळे अर्जांना रोखणारी प्रतिगामी मानसिकता बदलण्यासाठी महत्त्वपूर्ण आहेत. रोल मॉडेल म्हणून यशोगाथा देखील प्रयत्न करण्याचा आत्मविश्वास वाढवतात.

उपरोक्त सूचना या विषयाभोवती अतिरिक्त दृष्टीकोन प्रदान करण्यात मदत करू शकतात जे राज्य तरतुदींद्वारे हमी दिलेल्या दर्जेदार उच्च शिक्षणात प्रवेश करण्यासाठी उपेक्षित ग्रामीण मुस्लिम गटांना उच्च सहभाग सक्षम करण्यासाठी मार्ग शोधतात.

निष्कर्ष:

ग्रामीण मुस्लिमांमध्ये उच्च शिक्षणाच्या संधीबद्दल जागरूकता वाढवण्यावर सध्याची दूरी कमी करण्यासाठी सर्व भागधारकांकडून तातडीने आणि समर्पित लक्ष केंद्रित करणे आवश्यक आहे. या वंचित समुदायाच्या शैक्षणिक आणि आर्थिक प्रगतीला गती देण्यास ते लक्षणीय मदत करेल. अधिकाधिक ग्रामीण भागातील मुस्लिमांना महाविद्यालये आणि व्यावसायिक संस्थांशी यशस्वीरीत्या जोडणे ही त्वरित प्राथमिकता असली पाहिजे. हे दर्जेदार नोकऱ्या, जलद आर्थिक समावेशन आणि समुदाय विकासामध्ये अधिक मजबूत प्रतिनिधित्वाचे आश्वासन देते. परिणाम देणाऱ्या प्रभावी जागरूकता कार्यक्रमांसाठी सरकारी संस्था, एनजीओ, धार्मिक संस्था आणि स्थानिक समुदाय नेते यांच्यातील भागीदारी आवश्यक आहे.

सर्वप्रथम, सरकारी एजन्सींनी माध्यमिक शाळा स्तरावर मोठ्या प्रमाणावर समुपदेशन कार्यक्रमांना निधी देणे आणि चालवणे आवश्यक आहे, महाविद्यालयीन पदवी आणि व्यावसायिक अभ्यासक्रमांचा पाठपुरावा करण्याच्या दीर्घकालीन पुरस्कारांवर प्रकाश टाकण्यासाठी तज्ञांना गुंतवून ठेवणे आवश्यक आहे. उच्च शिक्षणाला प्राधान्य देऊन नम्र उत्पत्तीतून वर आलेल्या मुस्लिमांच्या यशोगाथांवर भर दिला पाहिजे. मशिदींतील इमाम नियमितपणे लोकांपर्यंत पोहोचणाऱ्या धार्मिक शिकवणीचा समावेश करून शैक्षणिक संदेशांना बळकट करू शकतात.

दुसरे म्हणजे, मुस्लिम बहुल रहिवासी असलेल्या गावांमध्ये रोल मॉडेल म्हणून विद्यापीठ रोड शो किंवा इंटरएक्टिव्ह माजी विद्यार्थी सत्रे यांसारखे विकेंद्रित आउटरीच उपक्रम उच्च शिक्षण अधिक स्वागतार्ह आणि पूर्वी डिस्कनेक्ट केलेल्या गटांना प्राप्त करण्यायोग्य वाटू शकतात. विशेषतः डिझाइन केलेल्या आर्थिक प्रोत्साहन योजना आणि जवळपास असलेली मोफत अर्ज सहाय्य केंद्रे ऐच्छिक साइनअपमध्ये वेगाने वाढ करू शकतात.

शेवटी, अलीकडील सर्वेक्षणे काही ग्रामीण मुस्लिम समाजांमध्ये स्त्रियांच्या उच्च शिक्षणाच्या प्रसाराविरुद्ध पितृसत्ताक कल्पना प्रलंबित असल्याचे सूचित करतात. उच्च शैक्षणिक क्षेत्रात महिलांचे प्रतिनिधित्व वाढवणे हा सामूहिक समुदायाच्या उन्नतीशी थेट का संबंध ठेवतो याबद्दल जागरूकता निर्माण करून स्थानिक माध्यमांद्वारे केंद्रित संदेशवहन महत्त्वाचे आहे. प्रगतीचा मागोवा घेणारे डॅशबोर्ड महिला नोंदणी आणि सहभागाबाबत सकारात्मक सूचक दर्शवू शकतात कारण सतत जोर देण्यासाठी प्रोत्साहन देणारे उपाय.

आजूबाजूच्या समुदायांच्या तुलनेत सध्या अत्यंत वंचित परिस्थितीचा सामना करत असलेल्या ग्रामीण मुस्लिमांमधील उच्च शिक्षणाला अनुकूल बदलाची लाट आणू इच्छिणाऱ्या भागधारकांसाठी रोडमॅप स्पष्ट आहे. सर्वसमावेशक प्रगतीचे उद्दिष्ट सानुकूलित जागरूकता मोहिमांना सूचित करते ज्यामध्ये परिवर्तनशील महाविद्यालयीन शिक्षणाच्या संधींमध्ये प्रवेश सक्षम करण्यासाठी स्थानिकीकृत प्रवेशास प्राधान्य दिले जाते.

संदर्भग्रंथ

1. Ministry of Minority Affairs, Government of India. "Report of the Standing Committee on Empowerment of Minorities Education." New Delhi, 2018.
2. Rahman, F. "Socio-Economic Development of Indian Muslims: A Study of Rural Areas in Aligarh." International Journal of Research in Humanities and Social Studies, vol 4, no. 6, 2017, pp. 1-6.
3. UNESCO. "Towards inclusion and prosperity - Status of Muslim women in rural India." 2022, www.unesco.org/india/reports/muslimwomenruralindia
4. Jafri, S. "Educational Backwardness among Muslims: An Empirical Exploration." American International Journal of Research in Humanities, Arts and Social Sciences, vol. 14, no. 3, 2014, pp. 158-162.
5. Desai, Sonalde, and Amaresh Dubey. "Caste in 21st Century India: Competing Narratives." Economic and Political Weekly, vol 46, no. 11, 2011, pp. 40-49.
6. Indian Ministry of Statistics and Programme Implementation. "Key Indicators of Social Consumption in India Education Survey, NSS 75th Round." New Delhi: Government of India Press, 2018.
7. Zafar, Mohd Vaseem Akram. "Status of Muslim Women's Educational programme in Rural India." Gyan - The Journal of Education, vol 4, no. 2, 2016, pp. 1-10.
8. Singh, P.K. "Enrolment of Muslims in Higher Education." Journal of Educational Research and Extension, vol 56, no. 2, 2019, pp. 23 - 34.